

Sejtések és cáfolatok: a *Pusztá-Wehmut* keletkezéséről, szerzőségéről és kiadásáról¹

A *Pusztá-Wehmut*² (R 113, SW 246, NG2 A255) – avagy magyar címén (a kiadó által fordítva és alkalmazva) *A pusztá keserve*³ – mintegy 60 éve foglalkoztatja a Liszt kutatókat: „Liszt Ferenc szerzeménye vagy mégsem?” – szól a kérdés, újra és újra. Hiszen első kiadása a zeneszerző halála körül, neve alatt, s kedvelt magyar kiadójánál jelent meg.⁴ Kézirata azonban 1960-ban, mint amatőr zenemű tisztázata került elő.⁵ Tanúsága szerint a valódi komponista egy szlovák grófnő, Ludmilla Gizycka-Zamoyska, s Liszt csupán a korrektor, a javító szándékú kopista.⁶ S habár utóbbit a kézirat szignója és egy kísérlőlevél is alátámasztotta, tekintve, hogy a forráshelyzet hiányos volt, ez az első kiadást (vagy Liszt társszerzőségét) egészében nem cáfolhatta.

Legalábbis, mostanáig. Két évvel ezelőtt, 2016-ban ugyanis újabb, eddig ismeretlen hagyatéki anyagok bukkantak fel: köztük a *Pusztá-Wehmut* kiadói metszőpéldánya, s egy meglepő második liszti kézirat.⁷ A forráslánc így csaknem teljessé vált, lehetővé téve, hogy az 1960-as revelációk ismét vizsgálat tárgyává váljanak. Ezúttal azonban a teljesség, a történeti hitelesség jegyében: keletkezéstől kiadásig, elgondolt szerzőségtől a ténylegességig, illetve, retrospektív módon, közelmúlt és jelen sejtéseitől a 19. század cáfolatáig.

I. Az első kiadás és az 1960-as kézirat: a *Pusztá-Wehmut* megítélése a késő 19., kora 20., és késő 20. században

A *Pusztá-Wehmut* mai recepciójában két forrás, avagy forrásegyüttes játszott közre: a 19. század végén publikált első kiadás, és az 1960-ban megtalált liszti levél és kézirat. A recepciótörténet megfogalmazódása mégsem kettő, hanem három, egymástól elhatárolódó időszakra tehető: a késő 19. századra, avagy az 1880/90-es évekre; a kora 20. századra, avagy az 1930-as évekre; illetve a késő 20. századra, avagy, az 1960-as évekre.⁸ A zongoradarab ugyanis megjelenésekor semmiféle érdeklődést nem váltott ki.

A szerzemény publikációja, s a publikáció dátuma is egyből ködbe vész: nem beszélnek és nem írnak róla, nem játsszák és nem kultiválják a házimuzsika vizenyősebb színterén sem. Az írott sajtó, mely a 19.

¹ A Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont 2018. március 14-én megrendezett „Liszt Ferenc: »A magyarok Istene«” c. kéziratbemutató konferenciáján elhangzott előadás, annak írásos kivonata.

² A cím többféle leírásban ismert: *Püsztá Wehmüth*, *Pusztá Wehmüth*, *Pusztá Wehmuth*, *Pusztá Wehmut*, *Pusztá-Wehmuth*. Az első három változat (a kiejtési hangsúlyok jelölésével) Liszt tollából származik és a kéziratokon illetve Liszt kísérlőlevelében olvasható. A többi verzió (ahogy a tanulmány során használt, az *Új Liszt-Összkiadás* által alkalmazott *Pusztá-Wehmut* is) adott helyesírási szabályoknak, azok megújulásának eredményei.

³ Magyarosított cím: egyedül a nyomtatott kottán, s annak is csupán borítóján olvasható, a kézíraton vagy a belső címlapon nem.

⁴ Táborzky és Parsch: *Pusztá-Wehmuth*. Pontos kiadási dátum (ez idáig) nem ismert.

⁵ Zoltán Hrabussay, „Neznáme Rukopisy Franza Liszta na Slovensku”, *Hudobnovedné studie IV* (Bratislava: Slovenská Akadémia Vied, 1960) 177-196.

⁶ Liszt saját megfogalmazása: „*az Ön alázatos kopistája*” „*votre très humble copiste surnuméraire*” (Liszt levele, 1871.07.28.) közölte: Zoltán Hrabussay, „Neznáme Rukopisy Franza Liszta na Slovensku”, *Hudobnovedné studie IV* (Bratislava: Slovenská Akadémia Vied, 1960) 178.

⁷ Nádor Kálmán, a Táborzky és Parsch zeneműkereskedésnek örökösének hagyatéki anyaga.

⁸ Ez a hármas-kettős tagolás a recepciók érvényességét, s azon belüli konkrét kialakulását akarja megkülönböztetni.

század már-már túlburjánzó médiuma, a kiadást mindössze egyetlen cikkel nyugtázza – a cikk azonban nem lehetett ismert, mert tartalmát már a közvetlen útókor sem annotálja.⁹ Nincsenek továbbá hangversenykritikák, a kompozíció említése egyedül egy 1910-es amatőr gyűjtemény ajánlásában olvasható;¹⁰ a csíráiban már jelen levő Liszt-kutatás nem foglalkozik a szerzeménnyel, és a zeneszerző hagyatékának feltárása során sem kerülnek elő szerzői dokumentumok, megjegyzések vagy nyilatkozatok. Nincs tehát a kompozíciónak sem recepció-, sem interpretációtörténete; ismert kompozíciós forrása vagy kapcsolódó említése. Ekképpen az első kiadás körüli időszak, az 1880/90-es évek érdektelen hallgatásba burkolódtak, mindössze két tény, a tulajdonképpeni egyértelműt megállapítva: hogy a *Puszta-Wehmut* Liszt Ferenc neve alatt, s kedvelt magyar kiadójánál, a Táborzsky és Parsch-nál jelent meg.

Nem így az 1936-os év: a Liszt-émlékév. Az évforduló során a zeneszerző magyarsága és magyar tárgyú zeneművei kerültek előtérbe: így a *Puszta-Wehmut*, mint miniatűr magyar rapszódia. A kompozíciót ezáltal publikációja óta először, 1936 áprilisában koncertműsorra tűzték; majd, szintén az év során, több tanulmányban véleményezték:

„Az ismeretlen Liszt“. [sic!] A Székesfővárosi Iskolánkívüli [sic!] Népművelési Bizottság hangversenyének közvetítése [sic!] a Zeneművészeti Főiskola kisterméből. 1. „Liszt magyar zeneművei“. [sic!] Geszler Ödön, a székesfővárosi Felsőbb Zeneiskola igazgatójának előadása 2. Történelmi magyar arcképek: a) Teleki’ b) Vörösmarty; e) Eötvös; d) Mosonyi gyászkiséréte: [sic!] e) Petőfi szellemének [...] 3. a) A három cigány (Lenau költeménye); b) A magyarok Istene (Petőfi költeménye) [...] 4. a) **A pusztá keserve (Toborzás. Lenau költeményére)**;¹¹ b) Magyar induló. c-moll; e) Csökönyös csárdás; d) XI. rapszódia [...] ¹²

Recepciók:

- Gárdonyi Zoltán „Liszt Ferenc magyar stílusa” (1936);¹³
- Molnár Antal „Liszt magyartárgyú művei” (1936)¹⁴
- Geszler Ödön „Liszt magyar zeneművei” (1938)¹⁵
- és Major Ervin „Liszt Ferenc és a magyar zenetörténet” (1939)¹⁶

Az érdeklődés, természetesen, nem egyszerűen az emlékévből fakadt. Hiszen Liszt nemzetiségével és magyaros szerzeményeivel már életében, s halála idején is foglalkoztak. 1936 közvetlen előzménye(i) a nemzetközi Liszt-publikációk, s az azokban érzett hiány: Lina Ramann Liszt-életrajza (1880-1894), mely a magyar tárgyú zeneműveket kiemelten, de tévedésekkel tárgyalja;¹⁷ illetve Peter Raabe 1931-es Liszt

⁹ A cikket tanulmányom ezen pontján ezért nem idézem. (Lásd. később: II. fejezet)

¹⁰ Az említés mindössze szerzőt és címet takar. „DAL ÉS ZENE A XIX/XX SZÁZADBAN”, *Pesti Napló* 1910.12.03. (két egymást követő oldalon, nincs oldalszám megadva); majd ugyanez a hirdetés egy évvel később: „DAL ÉS ZENE A XIX/XX SZÁZADBAN”, *Pesti Napló* 1911.12.17., 50.

¹¹ Magyarosított cím: a *Puszta-Wehmut* (és Nikolaus Lenau *Die Werbung* c. versének) magyarosított megnevezése.

¹² *Pesti Hírlap* 1936.04.10., 7.

¹³ Gárdonyi Zoltán, „Liszt Ferenc magyar stílusa” *Musicologia Hungarica III.* (Budapest: Az Országos Széchenyi Könyvtár, 1836)

¹⁴ Molnár Antal, „Liszt magyartárgyú művei”, *MTA Zene*, XVII., (1935-1936)/8, 167-173.

¹⁵ Geszler Ödön, „Liszt magyar zeneművei”, *MTA Zene*, XIX., (1937-1938)/8, 115-119.

¹⁶ Major Ervin, „Liszt Ferenc és a magyar zenetörténet”, *Ethnografia-Népélet*, 50., (1939) 308-342.

¹⁷ Lina Ramann, *Franz Liszt als Künstler und Mensch* (Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1880-94)

monográfiája (a tulajdonképpen első Liszt-műjegyzék),¹⁸ mely a Liszt-ouvre-t egészében, de a magyar aspektusok részéről szegényesen vizsgálja. Minthogy azonban összegző írásokról van szó, elkerülhetetlen a szűkszavúság: a *Pusztá-Wehmut* említése ezáltal marginális, igen futólagos. Molnár Antal és Geszler Ödön például mindössze a benne található cigány-skála és a Lenau vers kapcsán taglalják;¹⁹ míg Major Ervin egyedül munkájának műjegyzékében, a számbavétel erejéig említi meg azt.²⁰ Az írások nagy részét ezért idézni sem volna érdemes: keveset és általánosat közölnek, a szerzeményt zeneileg vagy tartalmában éppen csak vitatják. Ugyanakkor, ellentétben az 1880/90-es évekkel, mégis csak megállapításokat tesznek.

Major Ervin például így jegyzi fel a zongoradarabot:

A pusztá keserve (Toborzás), Lenau költeménye megzenésíté [sic!] zongorára két kézre Liszt Ferenc. K. [=közreadta] és m. [=megjelentette]: 1885 v. 1886 (Táborszky és Parsch,) [...]²¹

Majd, Molnár Antal:

Ugyanaz az egzotikus hangnem használat, mely főként a „cigány-skálából” fakad és Liszt számos magyaros művét oly sajátos népiességgel színezi, ad különleges zamatot a „Die Werbung” és „Die drei Zigeuner” c. Lenau-daloknak és cigányosságok híme tarkítja a Lenau-versből fakadt „A pusztá keserve” c. finom zongora-genreképet is.²²

Geszler Ödön:

Cigány-szeretete inspirálta Lisztet Lénau [sic!] „A három cigány” c. költeményének megzenésítésére is. A költemény filozófiai tartalmát páratlan megjelenítő erővel foglalja hangokba. [...] Tartalma elárulja [Liszt] vonzódását a cigányzene dallami- és virtuóz különlegességei iránt. Ugyancsak Lénau [sic!] költeményét dolgozta fel „A pusztá keserve” c. zongoradarabjában, amelyben a cigány-skálát alkalmazza.²³

És végül, Gárdonyi Zoltán (az egyetlen valódi vizsgálatra vállalkozó szerző):

[...] jóval közvetlenebb hatású [Liszt szerzemény] a »Pusztá-Wehmuth« című zongoradarab. [...] Bár Raabe a darab keletkezését Liszt utolsó éveire teszi, mégis valószínűbbnek látszik, hogy a mű előbb, talán a »Die drei Zigeuner« dallal egyidőben keletkezhetett. Erre mutat az a körülmény, hogy benne a magyar stíluselemek távolról sem oly képletszerűek, mint a kétségtelenül az utolsó években írott magyar kompozíciókban. A kisszinkópás csárdás-ritmika és a cigányskálás melódiafordulatok mellett bevezető hangszeres monológ és a pathétikus anticipálások arra az időre utalnak, [sic!] amikor Liszt még közvetlenebbül reagált a cigányok játékból nyert

¹⁸ Peter Raabe, *Franz Liszt: Leben und Schaffen* (Stuttgart: J. G. Cotta, 1931)

¹⁹ Lenau vers: a kompozíció elején, mottóként szereplő Nikolaus Lenau költemény, a „die Werbung” („Toborzás”). „Rings im Kreise lauscht die Menge/Bärtiger Magyaren froh;/Aus dem Kreise rauschen Klänge:/Was greifen die mich so?” Nikolaus Lenau és Liszt kapcsolatáról lásd.: Watzatka Ágnes, „Pusztá, Husaren und Zigenermusik – Franz Liszt und das Heimatbild von Nikolaus Lenau” *Studia Musicologica* 55/1, (2014)/1-2, 103-118.

²⁰ Major Ervin, „Liszt Ferenc és a magyar zenetörténet”, *Ethnografia-Népelet*, 50., (1939) 338.

²¹ Major Ervin, „Liszt Ferenc és a magyar zenetörténet”, *Ethnografia-Népelet*, 50., (1939) 338. Teljes idézet: „A pusztá keserve (Toborzás), Lenau költeménye megzenésíté [sic!] zongorára két kézre Liszt Ferenc. K. és m.: 1885 v. 1886 (Táborszky és Parsch,) L. még 23. sz. alatt idézett Bilder aus Ungarn c. füzetben is, 3. Utóbb megjelent Carl Rühle (Leipzig) kiadásában is.”

²² Molnár Antal, „Liszt magyartárgyú művei”, *MTA Zene*, XVII., (1935-1936)/8, 171.

²³ Geszler Ödön, „Liszt magyar zeneművei”, *MTA Zene*, XIX., (1937-1938)/8, 117.

benyomásokra. Ugyancsak korábbi datálás mellett szól az is, hogy a mű végén határozott kadencia van, míg a késői művek legtöbbször erőtlenséggel, elmosódó vagy szándékosan bizonytalan harmóniájú kadenciával zárul. [...] ²⁴

Érdekes, hogy mintegy 50-60 év távlatában, a kiadás behatárolhatóvá vált: 1885 vagy 1886. Indoklása nincsen, bizonyítékot nem kap: köztudott információ. Valószínű, hogy a szerző azt Raabe 1931-es, részletes műjegyzékkel ellátott monográfiájából vette át. Raabe azonban óvatosabban fogalmaz – „legkorábban 1885” ²⁵ – mely tekintve, hogy a publikáció ideje mégiscsak bizonytalan, szerencsésebb. Feltűnik továbbá, hogy négy szerzőből három egy másik Liszt kompozícióval, a *Die drei Zigeuner*-el vonja párhuzamba a zongoradarabot: részben a Lenau ihletben, részben azonban a cigányzenei hatások, a stilisztikai eszközök rokonságán. És valóban: az 1960-as években majd kiderül, hogy a *Pusztá-Wehmut* nem sokkal a *die drei Zigeuner* (1860) után, 1971-ben került Liszt által átdolgozásra. Ez mai szemmel különösen érdekes, hiszen azt jelenti, hogy ha a *Pusztá-Wehmut* nem is eredeti Liszt-szerzemény, Liszt oly mértékben „javította” azt, hogy zeneszerzői lenyomata, aktuális alkotói korszaka pontosan kiérezhető belőle.

Az 1960-as években aztán alapjaiban változott meg a *Pusztá-Wehmut* recepciója.

Két szlovák kutató (talán egymást követve, talán egymástól függetlenül) rábukkant a szerzemény kéziratára, s habár az Liszt kézírásában volt, megállapították, hogy az mégsem lehet Liszt szerzemény. Vagy legalábbis, nem egészében. A forrásanyag a pozsonyi levéltárban, gazdag kíséretben bukkant fel: 7 Liszt által írt francia nyelvű levéllel (1871 és 1881 között), és több, szintén Liszt notációját tartalmazó kézirattal. A felfedezésről még abban az évben Zoltán Hrabussay publikál: egyaránt nyilvánosságra hozva a teljes levelezést, s a zeneszerzőhöz kapcsolódó kéziratállományt. Tanulmányából kiderül, hogy a dokumentum-együttes eredetileg a Zamoyski család öröksége – pontosabban, Ludmilla Gizycka-Zamoyskának, egy 19. századi zongoristának és amatőr zeneszerzőnek hagyatékának a része. A kompozíciókat azonban a grófnő nem ajándékba kapta, ha nem maga komponálta. Hogy lehet, hogy azok mégis Liszt kézírásában maradtak fenn?

A választ a grófnő levelezése, s az előbb említett 7 darab Liszt levél adja meg.

Nagyon hálás voltam minden abbé legszeretettebbikének, amiért elkészítette számomra korrektúráját. ²⁶

Írja Zamoyska egy 1871. április 2-i levelében, édesanyjának. Majd Liszt, 1878 május 8-án a grófnőnek:

Azt mondja nekem, hogy Liedjeit és a Dumkát ágyban komponálta. Nem betegedtek meg, nekem egészen frissnek és sikerültnek tűnnek. Vettem a bátorságot, hogy néhány megjegyzéssel lássam el, és néhol kissé megváltoztassam Liedjei kíséretét (anélkül, hogy a dallamhoz nyúltam volna), ha nem tetszene Önnek, dobja a papírkosárba. ²⁷

²⁴Gárdonyi Zoltán, „Liszt Ferenc magyar stílusa” *Musicologia Hungarica III.* (Budapest: Az Országos Széchényi Könyvtár, 1836) 49.

²⁵„frühestens 1885” Peter Raabe, *Franz Liszt: Leben und Schaffen* (Stuttgart: J. G. Cotta, 1931), 267.

²⁶„Ich bin dem allerliebstenwüdigsten aller Abbés sehr dankbar, da er mich seiner Korrekturen machte.” Z. Nováček, „Der entscheidende Einfluss von Liszt auf die fortschrittliche Musikorientierung in Pressburg”, *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 5, 1/4, [Bericht über die Zweite Internationale Musikwissenschaftliche Konferenz Liszt, Bartók / Report of the Second International Musicological Conference, Budapest: 1961 (1963)] 233-239

És végül ismét Liszt, még ugyanabban a levélben, kissé elutasítóbban:

Zenei kompozíciókról levelezni nagyon terhes számomra, sajnálatos módon pedig nem is remeklek benne. Ezért kérem, kedves grófnő, ne küldje el nekem levelével az e-moll szonátát; mégis, ha véleményemet szeretné kikérni ezzel az új zeneművel kapcsolatban, alkalmanként szánjon rám egy estét Augartenben, Marie Hohenlohe hercegnőnél, és számítsa bátran figyelmes füleire az Ön tiszteletbeli szolgájának, Liszt Ferencnek.²⁸

Három rövid részlet, mégis tökéletesen leírják, milyen kapcsolat is lehetett Liszt és a grófnő között. Ahogyan azt is, miért maradt fent megannyi mű Liszt kézírásában, holott azok nem is a zeneszerző saját kompozíciói. A *Pusztá-Wehmut*-ról alkotott kép tehát az eddig leírt magyaros narratívához képest alapjaiban véve változik meg: kezdve azzal, hogy a komponista maga nem Liszt – jóllehet (mint azt az 1930-as évek sejtetik), a zeneszerző bizonyosan többet tett hozzá, mint egyszerű korrektor vagy kopista.

Szerencsére azonban, a *Pusztá-Wehmut* megítélésében ezúttal a zeneszerző maga, egy kísérőlevélben nyújt segítséget.

1871. július 28.

Ezúttal, grófné, az Ön alázatos kopistája megengedett magának némi szabadságot, de hiszen a Pusztában nagyon is bennszülöttnek érzem magam. Megbocsátja azt is, hogy a »Pusztá-Seufzer« cím, és az Ön bájos ötletére hozzáadott kommentárok nem voltak ínyemre? Nem tudom miért, de egy kicsit manírosnak, és túlságosan magyarázónak tűnnek, a szalonok ízlése szerintiék. A »Pusztá-Wehmut« találébb megnevezése lehetne ennek a kis műnek, amelynek első motívuma unokatestvére lehetne a Magyar rapszódiaamban általam »Héroide élégiaque«-ként feldolgozott »Reviczki Nótá«-nak. Egészen zavarban vagyok a megtiszteltetéstől, amit legutóbbi kis másolatommal tett. Ha ez a mai oly boldogtalan lenne, hogy nem tetszene Önnek, kérem, hogy egyszerűen dobja tűzbe.²⁹

Liszt leveléből több megállapítás is levonható. Az első, hogy a *Pusztá-Wehmut* valóban Zamoyska egy kompozíciójából, a *Pusztá-Seufzer*-ből keletkezett. Utóbbi sajnos elveszett, ezért nem tárgyalható. A második, hogy abban ugyan a zeneszerző több változtatást is eszközöl (ennek mértéke az eredeti mű

²⁷ „*Vous me dites avoir composé vos Lieder et Dumka au lit. Il n'en sont pas devenus malades, et me paraissent tout frais, roses, et bien réussis./Je me suis permis de faire quelques annotations, et changements dans l'accompagnement de vos Lieder (sans toucher aux Mélodies); s'ils vous déplaisent, jetez les dans le panier.*” 1878. május 8. Közzétette: Zoltán Hrabussay, „Neznáme Rukopisy Franza Liszta na Slovensku”, *Hudobnovedné studie IV* (Bratislava: Slovenská Akadémia Vied, 1960) 180.

²⁸ „*Écrire des lettres sur des compositions musicales m'est fort pénible, et je n'y réussis guère. Veuillez donc, Madame la Comtesse, ne pas m'envoyer par la poste votre grande E moll Sonate; mais si tant est que vous teniez à connaître mon opinion surc ette nouvelle oeuvre, produisez la occasionellement un soir à l'Augarten, chez la Princesse Marie Hohenlohe, et compez alors sur l'oreille attentive/de votre très respectueux/et obéissant serviteur Fr. Liszt m. p.*” 1878. május 8. Közzétette: Zoltán Hrabussay, „Neznáme Rukopisy Franza Liszta na Slovensku”, *Hudobnovedné studie IV* (Bratislava: Slovenská Akadémia Vied, 1960) 180.

²⁹ „*Pour cette fois, madame la Comtesse, votre très humble copiste surnuméraire s'est permis quelque licence; mais on était en pleine Pusztá, et là je me sens très autochtone./Me pardonnez vous aussi de ne pas gouter le titre de »Pusztá-Seufzer« ni les commentaires ajoutés à votre charmante inspiration? Je ne sais pourquoi ils me semblent un peu manières., [sic!] et trop explicatifs, selon le gout des salons. »Pusztá Wehmuth« désignerait mieux cet opuscule dont le premier motif cousine assez avec la »Reviczki Nóta« reproduite dans mes Rhapsodies hongroises, comme »Héroide élégiaque«./Je suis tout confus de l'honneur que vous avez fait à ma précédente petite copie. Sic ette d'aujourd'hui avait le malheur de vous déplaire, je vous prierai de la jeter au feu, sans de façon./Veuillez bien agréer, Madame la Comtesse, l'expression de mes très respectueux hommages et remerciements.*” 1871.július 28., Wilhelmsthal. Közzétette: Zoltán Hrabussay, „Neznáme Rukopisy Franza Liszta na Slovensku”, *Hudobnovedné studie IV* (Bratislava: Slovenská Akadémia Vied, 1960) 178.

hiányában nem ismert mértéke azonban gyanítható, részben az 1930-as évek recepciója gyanánt, részben mert maga Liszt is megjegyzi: „az Ön alázatos kopistája megengedett magának némi szabadságot”), mégsem tartja azt sajátjának. Kopista szerepét olyannyira komolyan veszi, hogy még a zenemű végére is a grófnő nevét jegyzi fel. A harmadik pedig, hogy Liszt kivételes figyelemmel látszik kitüntetni a zeneművet. Habár ez nem tűnhet relevánsnak, a szövegkörnyezet és a többi levél ismerete azt sugallja, hogy egyedi esetről van szó.

Annak ellenére azonban, hogy a szlovák kézirat egyértelműen rácsúfol Liszt szerzőségére a *Pusztá-Wehmut* kapcsán, mégsem kérdőjelezi meg a *Táborszky és Parsch* kiadást. Előbbi ugyanis nem közvetlen előzménye utóbbinak. Látható, hogy a kézirat sokkal gazdagabb a zenei artikulációra vonatkozó utasításokban, mint a nyomtatott kotta. A *Táborszky* kiadásban nincsenek dallamívek, nincsenek koronák, és az ujjrendek is sokkal szerényebbek. Ha viszont ezek a jelölések benne vannak a kéziratban, miért nincsenek a nyomtatott kottában? Léteznie kell tehát még egy láncszemnek a forrástörténetben – és itt nemcsak a metszőpéldányra utalok – amelyet nem ismerünk. Vagy legalábbis, eddig nem ismertünk.

II. A 2016-os kézirat és a kiadói metszőpéldány: a *Pusztá-Wehmut* megítélése a 19. században

„Ezúttal grófné, az Ön alázatos kopistája megengedett magának némi szabadságot, de hiszen a Pusztában nagyon is bennszülöttnek érzem magam.” írja Liszt Zamoyska-nak, 1871-ben.³⁰ Pár bekezdéssel fentebb, ez a szabadság az átdolgozásban, illetve annak mértékében került értelmezésre. Nem ez azonban az egyetlen lehetséges felfogás, avagy a felfogásnak egyetlen lehetséges rétege. Liszt ugyanis levelében a *licence*, vagyis szabadság/engedély/jog kifejezést használja: „Pour cette fois, madame la Comtesse, votre très humble copiste surnuméraire s’est permis quelque licence.”³¹ Az Új Liszt-Összkiadás ennek fényében a levélrészlet tartalmáról egészen más megközelítésből vélekedett:

[...] [Liszt] a grófnőnek szóló, 1871. július 28-i levelében azt írja, hogy megengedve magának bizonyos mértékű szabadságot, Zamoyska *Pusztá-Seufzer* c. kompozícióját lejegyezte saját magának. Liszt szóhasználata arra enged következtetni, hogy átdolgozta az eredeti szerzeményt (mely azóta elveszett), és ezen átdolgozás okán volt szüksége egy „másolatra”, azaz, mely már a javított verzió.³²

A szerkesztők, bár szigorú értelemben véve tévednek, nagyon is jól érezhettek valamit. Liszt valóban készített egy kópiát: csupán nem a javítás okán, hanem sajátjául, talán használatba, talán emlékébe. Ez volna, a második kézirat.

³⁰ Lásd. a teljes idézetet és forrást: 29-es lábjegyzet.

³¹ Lásd. a teljes idézetet és forrást: 29-es lábjegyzet.

³² „In his letter to the countess dated July 28, 1871, he wrote that, permitting himself a certain amount of freedom, he had copied down for himself Zamoyska’s composition entitled *Pusztá-Seufzer*. Liszt’s wording allows us to suspect that he reworked the original piece, now lost, and that it was on account of the reworking that he needed the »copy«, that is, the written-down corrected version.” Új Liszt-Összkiadás

A Liszt Múzeumnak adományozott Nádor hagyaték két kiegészítéssel is szolgál a *Pusztá-Wehmut* forrástörténetéhez: egy újabb autográfval, és a már régóta várt Tábornszky metszőpéldánnyal. Bár, az autográf nem is olyan új: ha ugyanis azt a szlovák kézirat mellé helyezzük, látható, hogy azok szinte teljesen megegyeznek. Tájolásuk ugyanúgy fekvő, egy adott oldalon ugyanazok a szisztémák olvashatók és a kottasorok beosztása ütemről-ütemre megegyezik. Hangjegyi eltérés nincs, s a dinamikai jelek, tempójelzések és előadói utasítások nagy része is megfelel egymásnak. Szinte ugyanúgy kanyarodnak még a betűk is. Habár az első oldalak rendezése kissé eltér, tartalmuk azonban nem. Így megállapítható, hogy a két kézirat egyszerre, egy időben keletkezett.

A két kéziratban egyébként mindösszesen két különbség fedezhető fel – bár azok annál jelentősebbek. Az első, hogy a szlovák autográf sokkal gazdagabb a zenei artikulációkra vonatkozó utasításokban, mint a Nádor hagyaték kézírata. Pont úgy, ahogy a szlovák kézirat gazdagabb a *Tábornszky és Parsch* kiadásnál is. Megállapítható tehát, hogy az első kiadás alapjául szolgáló forrás a most megtalált kézirat lehetett. Erről tanúskodik a metszőpéldány is, abban ugyanis minden pontosan úgy van, ahogyan a Nádor hagyaték kéziratában. Itt az egyetlen eltérés, hogy Liszt kézjegye egyáltalán nem látható benne. Vagyis azt sosem tekintette át. De az is különös, hogy Liszt az autográfba sem vezette be a frazeálást. A metszőpéldány érintetlenségén is túl felébred a gyanú, hogy azt Liszt nem egy jövőbeli kiadás céljából, hanem saját használatra, esetleg emlékek őrizte meg a tetszetős zeneműről, mely az ő pusztájáról dalol.

A másik különbség a kompozíció végén lévő kaparás. Habár egyik kéziratban sincsenek igazán javítások, a Liszt által megtartott példányban mégis észrevehető egy drasztikusabb változtatás: az utolsó ütemek alatt egy nagyobb felületű kikaparás látható. Habár a munka kifejezetten alapos, hiszen ránézésre egyáltalán nem vehető ki semmi sem, szerencsére a szlovák kézirat kiegészítésként szolgál. A kettő összevetése alapján pedig kiderül, hogy valaki a grófnő nevét, vagyis az eredeti szerzőre vonatkozó jeleket tüntette el. Innentől szinte bizonyos, hogy Liszt nemhogy nem komponistája vagy átdolgozója a zeneműnek, de még kiadásában sem játszott közre. Valószínűbb, hogy azt valaki nyereség céljából, halála után adta be a kiadóhoz. Ennek teljes bizonyosságához azonban, a kiadásnak később kellett bekövetkeznie, mint 1885 vagy 86.

De hogyan is volna meghatározható a kiadás éve? Hiszen a *Tábornszky és Parsch* története teljes egészében feldolgozatlan, és sem a kéziratok, sem a metszőpéldányok nem szolgálnak datálással. Az egyetlen nyom a lemezszám, azonban azok is, akik korábban annak nyomán indultak el, szintúgy az 1885-ös vagy 86-os évhez értek vissza. Jóllehet, mindeddig a liszti kontextus megdönthetetlennek tűnt, és kevesebb forrás is volt elérhető, mint manapság. Mint pl. a Magyarországi sajtó szinte teljes 19. századi állománya, elektronikusan beszkenelve, vagy az 1820-as évektől egészen a 20. század közepéig megjelenő Hofmeister Monatsbericht katalógusa, mely minden jelentősebb német vagy magyar megjelenést 8 hetes pontossággal jegyez. Így ismét a lemezszámból kell kiindulni, ha merészebb, szisztematikusabb megközelítésben is.

Az új Liszt-Összkiadás a zenemű első kiadását 1886-ra teszi, azzal a magyarázattal: hogy annak lemezszámához, a F. T. 1000-hez a 18. magyar rapszódia lemezszáma (T & P 972) rendkívül közeli, azt pedig 1886-ban adták ki. Erre azonban két dolog is rácsfol: az egyik, hogy a Hofmeister katalógusában

Allaga Géza csupán T. & P. 982-es lemezszámú *Vilma-csárdása* még egy évvel később, 1887-ben került kiadásra; a másik pedig, hogy a lemezszámában nem T. & P. hanem F. T., vagyis Ferdinánd Tábornok olvasható. E fölött valamiért minden kutató elsiklik, pedig jelentős nyom lehet. A kotta kiadásakor ugyanis ha már Tábornok Ferdinánd vezette a publikáló zeneműkereskedést, és nem édesapja, Tábornok Nándor, akkor a mű csupán az apa halála, 1888 után, és körülbelül 1893-mal bezárólag jelenhetett meg. Utóbbi dátum Tábornok Ferdinánd elhunyt.

Épp ezért, ezt az időszakot tüzetesen átvizsgáltam a különböző napilapokban, melyek kultúrával foglalkoznak. Azokban ugyanis, már a kiadó megalapulása, 1868 óta pontosan nyomkövethető, mikor mi jelenik meg. Olykor művészet, olykor kultúra, olykor zeneirodalom címszó alatt. Tekintve azonban, hogy több tízezernyi adat áttekintéséről van szó, nehéz egy behatárolható évkör nélkül bármit is kikutatni. Ellenben, pontos elhatározással, nagyon is gyümölcsöző a keresgélés. Így a *Pusztá-Wehmut* esetében is. Kiadásáról az eredeti elképzelésekkel ellenben jó később, 1893 augusztusában jelenik meg egy rövid szüzsé, Ábrányi Kornél tollából.

A *Pusztá keserve*, Lenau költeménye. Zenéjét zongorára írta: Liszt F. Tábornok Nándor kiadása Budapesten. Ára: 2 forint. A nagy mester oly szerencsétlen véget ért magyarországi kiadójának, még életében több magyar zeneszerzőnek kéziratát adta át kiadás végett. Lassanként bizonyára napvilágot fognak látni, mert kit nem érdekelne Lisztnek bármilyen még kiadatlan műve? A legkisebb keretűken is mindig találunk olyan ragyogó gyémánt-szilánkokat, amelyek egy nagy világító napnak a reflexét tárják elénk. Ilyen a szóbanforgó zenemű is. Csak négy oldal az egész, bánatos bekezdéssel és végvel, közbevetve vagy negyven taktust abból a szilaj magyar ritmusból, amelyet Lenau idealizál az ő *Pusztá* költeményeiben. Nem alkalmas, az igaz, hangversenyi feltűnésre, de néhány percig igen is arra, hogy ha eljátszottuk: valami édes bűvös melankólia szállja meg lelkünket, amely úgy megvigasztal még a múlandóság képével is.

III. Konklúzió: szándékról és kiadásról

A *Pusztá-Wehmut*-ról, teljes forrásanyaga és megannyi háttérinformáció ellenére, továbbra is nehézkes nyilatkozni. Hiszen téves kiadásának központi szereplője, a kiadásra ítéző személye, még mindig kérdéses. Ugyanakkor, Liszt álláspontja világos: a szerzőmű ugyan érdekelte (s azt jelentősen át is dolgozta), sajátjának mégsem tartotta. Talán egy későbbi átdolgozást: hiszen sokan úgy sejtik, a *Pusztá-Wehmut*-nak volna még egy hegedű-zongora, vagy egyesek szerint, cselló-zongora átírata. (Elveszett, így lehetetlen foglalkozni vele.) Talán, ez utóbbit kiadásra szánhatta. Az azonban, hogy Liszt saját ajánlását lekaparná a kéziratról, vagy egy átdolgozott szerzőművet önnön nevében publikálna, elképzelhetetlen. A szerzőművet valószínűleg idegen kéz (talán maga a kiadó) tulajdonította Lisztnek, s valószínűleg pénzszerzés vágyával, a zeneszerző halálát (s az ennek következtében megnőtt keresletet) kihasználva publikálhatta a zeneművet. A csel, minthogy a publikáció idejében (1893) már Liszt (1886) és a grófnő (1891) is elhunyt, észrevétlen maradt. Majd pedig, köszönhetően a korai időszak nem létező recepciójának, a kézirat ismeretlenségének, a kései recepciónak s az akaratlan tévedéseknek, az utolsó bizonyítékok is mélyen a múltban ragadtak. Egészen addig, amíg az idő a felszínre nem hozta őket. „A források megtalálása szerencse dolga” nyilatkozta Gárdonyi Zoltán egy 1931-es disszertációjában. Major Ervin rosszmájú

kritikával illeti ezért. Most mégis ez a helyzet. És milyen szerencsés, hogy új kéziratok kerülnek elő még 2016-ban is.